

## TANULMÁNY

# A kölcsönszerződés érvénytelenségének jogkövetkezménye

✎ Gárdos Péter, Ph.D. ügyvéd (Budapest)

A Kúria joggyakorlat-elemző csoportot hozott létre a kölcsönszerződések érvénytelensége jogkövetkezményének vizsgálatára. Bár látszólag evidens, hogy a kölcsönszerződés érvénytelensége esetén az eredeti állapotot kell helyreállítani, ez a megoldás a szolgáltatás irreverzibilitása következtében hibás. A jellegadó szolgáltatás ugyanis pénzkölcsön esetén nem a pénz tulajdonjogának átruházása, hanem a pénz használatának biztosítása, így – minden más használati kötelelemhez hasonlóan – nem az eredeti állapot helyreállításának, hanem a szerződés hatályossá nyilvánításának van helye. Ennek során a bíróságnak meg kell határoznia, hogy az adósnak mennyi tőketartozása áll fenn, és konstitutív hatályú ítéletével ennek megfizetését kell elrendelnie.

A devizakölcsön-szerződések az elmúlt időszakban számtalan kérdést felvetettek elsősorban e szerződések érvénytelenségével kapcsolatban. Tekintettel arra, hogy a Ptk. 239/A. §-a lehetővé teszi, hogy a felperes csupán a szerződés érvénytelenségének a megállapítását kérje, a bírói gyakorlatban csupán elvétve merült fel az a kérdés, hogy ha a kereset marasztalásra irányul, akkor az érvénytelenség mely jogkövetkezménye alkalmazandó. A deviza alapú kölcsönszerződésekkel kapcsolatos perekben felmerült egyes elvi kérdések tárgyában hozott 6/2013. PJE (a továbbiakban: „PJE”) 4. pontja szerint a bíróságnak elsősorban a szerződés érvényessé nyilvánítására kell törekednie. További vizsgálatot igényel ugyanakkor, hogy hogyan alakul a kölcsönszerződések érvénytelenségének a jogkövetkezménye abban az esetben, ha a szerződés nem nyilvánítható érvényessé. Ebben az esetben *elsődlegesen az eredeti állapotot kell helyreállítani*. Az érvénytelenség jogkövetkezményeit vizsgáló 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény (a továbbiakban: „PK vélemény”) 6. pontja szerint a szerződés *ítélethozatalig történő hatályossá nyilvánítására* abban az esetben kerülhet csak sor, ha a szerződés nem nyilvánítható érvényessé és az eredeti állapot sem állítható helyre.<sup>1</sup>

A PK vélemény 3. pontja szerint az eredeti állapot helyreállítása csak dolog tulajdonának átruházására irányuló szerződések esetén lehetséges, ezért az a kérdés, hogy mi a kölcsönszerződés érvénytelenségének a jogkövetkezménye abban az esetben, ha a szerződés nem nyilvánítható érvényessé, a kölcsönszerződés jellegadó szolgáltatásának a meghatározása alapján válaszolható meg, nevezetesen, hogy a szerződés dolog tulajdonjogának az átruházására irányul-e.

A kérdés megválaszolásához az alábbiakban vizsgáljuk, hogy (a) kölcsönszerződés esetén mi minősül a jellegadó szolgáltatásnak; (b) az érvénytelenség jogkövetkezményei tekintetében mi következik abból, hogy devizakölcsönök esetén a kiadó és a lerovó pénznem eltérő; és (c) hogyan alakul a piaci gyakorlatban tipikusan alkalmazott annuitásos kamatszámítás esetén az elszámolás.

Ugyancsak releváns az érvénytelenség jogkövetkezményeinek vizsgálata szempontjából, hogy a kölcsönszerződésekből fakadó különböző követelések mikor érvényesíthetők el. Ezt a kérdést Gárdos István Jogtudományi Közönyben megjelent tanulmánya részletesen vizsgálja, ezért erre a jelen tanulmányban nem térünk ki.<sup>2</sup>

1 Az új Ptk. e logikán egy ponton változtat: a hatályossá nyilvánítást felváltja az alaptalan gazdagodás pénzbeni megtérítése (6:113. §), egyebekben a PK véleményben kifejtettek irányadóak az új Ptk. alapján létrejött szerződések érvénytelensége esetén is, hiszen a PK vélemény az új Ptk. szabályait előlegezte meg.

2 Gárdos István: A kölcsönszerződésből fakadó követelések elévülésének kezdő időpontja. Glossza a Kúria jogegységi határozatának törvénybe foglalásához. Jogtudományi Közöny. 2014. 9. sz.

Az alábbi vizsgálat során a *Ptk.-t megelőző magánjog* csupán az (a) pont alatt megjelölt kérdés vizsgálatánál szolgál támpontul, mivel az érvénytelenség jogkövetkezményei tekintetében a korábbi joggyakorlatból nem rekonstruálható világos rendszer. Vékás ezzel kapcsolatban rámutat, hogy „[a] Ptk. előtti ítéletek egy része a szerződés érvénytelensége esetén az eredeti állapot helyreállítását rendelte el, másik része jogalap nélküli gazdagodás címén rendezte a felek jogviszonyát. A döntések kivonatos közléséből – sajnálatos módon – nem állapítható meg, hogy mely esetekben rendelte el az ítélet az eredeti állapot helyreállítását, és milyen feltételek mellett folyamodott a bíró a jogalap nélküli gazdagodást tilalmazó elvhez. Ezért nem tudjuk, hogy vajon reverzibilis szolgáltatásoknál került-e sor a szerződéskötést megelőző állapot helyreállítására, irreverzibilis szolgáltatások esetében pedig az alaptalan gazdagodás megtérítésére. Ma ezt sejtjük, mert ma ez tűnne logikus választóvonalnak. A bírói döntések elvi megfontolásainak feltárásához már a korabeli jogirodalom sem talált megfelelő támpontokat.”<sup>3</sup>

## I.

### Jellegadó szolgáltatás kölcsonszerződések esetén

#### 1. Eredetileg irreverzibilis-e a szolgáltatás kölcsonszerződés esetén?

Ha a szerződés nem nyilvánítható érvényessé, vagy a bíróság mérlegelése szerint az érvényessé nyilvánítás nem megfelelő jogkövetkezmény, akkor a bíróság az eredeti állapot helyreállításáról vagy a hatályossá nyilvánításról rendelkezik. A PK vélemény azonban az eredeti állapot helyreállítása alkalmazásának lehetőségeit jelentősen szűkítette a PK 32. számú állásfoglaláson alapuló korábbi gyakorlathoz képest, így az *eredeti állapot helyreállítása csak eredetileg reverzibilis szolgáltatás esetén lehetséges*. „Eredetileg is irreverzibilis szolgáltatások esetében az eredeti állapot helyreállítása fogalmilag kizárt.” (3. pont)

Eredetileg reverzibilisek a dolog tulajdonának átruházására irányuló (*dare*) szolgáltatások, irreverzibilisek viszont a tevékenység végzésében, a tevékenységtől való tartózkodásban, a helytállásban, használati jog biztosításában stb. álló szolgáltatások. Nem visszafordíthatóak tehát a vállalkozási, a megbízási és a használati (bérlet, haszonbérlet, haszonkölcsön) szer-

ződések alapján nyújtott szolgáltatások, valamint a biztosítási szerződés vagy kezesség alapján nyújtott, helytállásban és kockázatviselésben álló szolgáltatások.

A PK vélemény alapján tehát a jogegységi indítványban feltett kérdés megválaszolásához elsődlegesen annak vizsgálata szükséges, hogy a *kölcsönszerződésből fakadó szolgáltatás jellege alapján a szolgáltatás eredetileg irreverzibilis-e*, ebben az esetben ugyanis az eredeti állapot helyreállítása fogalmilag kizárt.

Arra a kérdésre, hogy a kölcsönszerződés dolog tulajdonjogának átruházására irányul-e, kétféle irányból lehet megkísérelni válaszolni. Az egyik értelmezési lehetőség, hogy a kölcsönszerződés tárgya pénz vagy más helyettesíthető dolog, amelyen az átruházással az *adós tulajdonjogot szerez, így az eredeti állapot helyreállíthatósága evidens*, hiszen ez a körülmény önmagában alátámasztja, hogy a szerződés tulajdonjog átruházására irányul. A másik értelmezés azon alapul, hogy a *kölcsönszerződés pénz időleges használatának a jogát biztosítja*, azaz a szerződés nem tulajdonátruházásra, hanem idegen dolog használatára irányul, az ügylettel szükségszerűen együtt járó tulajdonátruházás csupán a pénz speciális jellegéből elkerülhetetlenül fakadó következmény, de nem ez a felek szerződésének a valódi tárgya, a felek ügyleti akarata nem erre irányul.

Annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy a kölcsön dolog tulajdonjogának átruházására irányul-e és így helye van-e eredeti állapot helyreállításának, a kölcsönszerződés jellegadó szolgáltatásának a vizsgálata szükséges. A jogirodalom álláspontja e kérdésben egységes, ahogy azt a pénzkötelmekre vonatkozó jogirodalom legfőbb szerzőitől származó idézetek világosan alátámasztják:

a) „Kölcsönszerződésnek nevezzük azt a megállapodást, amellyel a kölcsönnyújtó a másik félnek (kölcsönvevő) hitelnyújtási célból pénzt időleges használatra ellenszolgáltatásért tulajdonba átenged. (...) A kölcsönszerződésben a kölcsönt nyújtó egyik fél első sorban a kölcsönzendő pénz tulajdonbaadására, a kölcsönzött összegnek a kikötött időpontig való átengedése kötelezi magát.”<sup>4</sup>

b) „A hitelező tartozik a kölcsön összegét az adós tulajdonában és ennek folytán használatában a szerződésszerű visszafizetési időpontig meghagyni. Ez a hitelezőnek az a kötelezettsége, amelyért az adós kamatfizetés útján ellenértéket ad.”<sup>5</sup>

c) „Kölcsönszerződés esetében a kölcsönadó tulajdonképpen sohasem gondol arra, hogy a tulajdonában levő dolgot a kölcsönvevő „tulajdonába” adja. A kölcsönvevő tudata is aligha fogja át a kölcsönbe kapott

3 Vékás Lajos: Érvénytelen szerződés és jogalap nélküli gazdagodás. In: Liber Amicorum. Studia E. Weiss dedicata. Budapest, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, 2002, 290.

4 Cottely István: A bankügyletek joga. Budapest, TÉBE, é.n., 161.

5 Bátor Viktor: Kölcsön. In: Magyar Magánjog. IV. kötet. (szerk. Szladits Károly) Budapest, Grill, 1942, 158. és 177.

dolgon való tulajdonszerzés tényét. Mindkét fél tudatában az időleges használatra átengedés, illetőleg átvétel áll az előtérben.”<sup>6</sup>

d) „A kölcsönszerződés célja a hitelezés, s jelentős szerepet játszik a bizalmi elem. Ezek a jellegzetességek a bérleti szerződésnél hiányoznak.”<sup>7</sup>

Az itt kifejtett értelmezés összhangban van a kölcsön külföldi jogokban kialakult értelmezésével. Roy Goode például a tág értelemben vett kölcsönt (amelybe a pénzkölcsön mellett a halasztott vételárfizetést és a lízinget is besorolja) úgy definiálja, mint valamilyen előny biztosítását, amelynek használatáért az adós később fizet ellenértéket.<sup>8</sup> Az Európai Alapelveket továbbfejlesztő *Draft Common Frame of Reference* (a továbbiakban: „DCFR”) úgy definiálja a kölcsönt, mint egy olyan megállapodást, amely alapján a kölcsönadó átmeneti időre átengedi egy dolog használatát az adósnek, és a kölcsön tárgyát az adós egy későbbi időpontban köteles visszaadni kamattal vagy kamat nélkül. Kölcsön tárgya pénz vagy más dolog egyaránt lehet.<sup>9</sup> A DCFR rámutat, hogy a pénzkölcsönt az európai államok zöme időleges használatra irányuló szerződésnek tekinti.<sup>10</sup>

A szerzők tehát a kölcsön elsődleges tárgyaként, jellegadó szolgáltatásaként nem a tulajdonszerzést, hanem az időleges használatot emelik ki. Ahogy Zoltán Ödön monográfiájában rámutat: „A kölcsönnevű tulajdonszerzése tehát valójában a kölcsöntárgy és a kötelelem sajátosságából szükségszerűen következő technikai jellegű konstrukcionális megoldás.”<sup>11</sup>

Gárdos István és Nagy András a devizakölcsönszerződésekről írt tanulmányukban kifejtik: „A kölcsön fogalma (...) egy érdekes ellentmondást rejt magában. Míg az ügylet gazdasági tartalma idegen vagyontárgy ideiglenes használatként írható le, jogilag a kölcsönadott dolog tulajdonának az átruházásaként jelenik meg. Ez az ellentmondás a kölcsön tipikus tárgyának, a pénznek a sajátos természetéből fakad. A pénz elsősorban fizetésre használható, a fizetés pedig tulajdonátruházást jelent, ezért pénz esetében nem alkalmazható a bérlet, azaz a birtok átruházása és használati jog engedése; pénz esetében ugyanezt a gazdasági célt a kölcsön szolgálja, amely tulajdonátruházással jár. Ezt az ügylet tartalma és formája közötti ellentmondást az oldja fel, hogy a tulajdonátruházás csupán ideiglenes, az adós a kölcsön időtartamának lejáratakor köteles a kölcsön összegét visszafizetni (a kapottal megegyező összegű pénz tulajdonát a hitelező részére átruházni). A tulajdonátruházás ellenére, a

kölcsönszerződés alapján nyújtott szolgáltatás lényege az, hogy az adós a hitelező pénzét használja, a hitelező pedig vállalja az adós hitelképességével, annak jövőbeli alakulásával kapcsolatos kockázatokat. A kölcsön esetében a pénz tulajdonjogának az átruházása nem végleges, mint például adásvétel esetén, hanem csupán időleges; ezért az ügylet gazdasági tartalma szempontjából jogosan tekinthető idegen pénz használatának, az ellenszolgáltatás pedig a használat díjának (ami a kamat szokásos meghatározása).”<sup>12</sup>

Az itt kifejtett álláspont, bár a mai jogirodalomban újszerűnek tűnhet, a korábbi jogirodalomban már megjelent álláspontot idézi fel. Azonos értelmezést követett Zoltán Ödön is a kölcsönszerződésről írt monográfiájában: „Az ítélkezési gyakorlat az érvénytelenség jogkövetkezményeinek megállapításánál általában a Ptk. 237. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezést alkalmazza (...). A Budapesti Fővárosi Bíróság az egyik ítéletében hangsúlyozottan emeli ki, hogy a kölcsönszerződés esetében a restitúció lehetséges, ezért a Ptk. 237. §-ának (2) bekezdésében foglalt rendelkezés nem alkalmazható (55. Pf. 26 673/1963., Bp. Főv. Bír. „Tájékoztató”-ja, 837. sz. jogeset). Ezzel az állásponttal szemben azonban hozhatók fel ellenérvek is. Abban az esetben ugyanis, ha az érvénytelenség megállapítására a kölcsönösszeg átadását követően, tehát olyan időben kerül sor, amikor a kölcsönnevű a kölcsönösszeget már használta, a szerződéskötést megelőző helyzet valójában nem állítható vissza, mert a kölcsönösszegnek meghatározott időn át tartott használata, a szerződéskötést megelőző helyzet valójában nem állítható vissza, mert a kölcsönösszegnek meghatározott időn át tartott tényleges használatát nem lehet meg nem történné tenni. (...) Kölcsönszerződés esetében is – bár sajátos konstrukció mellett – lényegében huzamos jogviszonyról van szó. Az említett szempontból aligha tesz lényegbevágó különbséget az, hogy mi a használat tárgya: pénzösszeg-e, vagy pedig valamilyen más dolog. Ha egy mosógép bérlete esetében azt kell mondani, hogy az eredeti állapot nem állítható helyre, mert a bérlő a mosógépet meghatározott időn át de facto használta (holott pénzzel a használat értéke kiegyenlíthető, tehát gazdaságilag visszaállítható a szerződéskötést megelőző helyzet), akkor bizonyára erre az álláspontra kellene helyezkedni akkor is, ha nem mosógép, hanem 2000 Ft hasznosításának lehetővé tételéről van szó. A már egészben vagy részben teljesedésbe ment kölcsönszerződés érvénytelensége esetében tehát tulajdonképpen mindig a Ptk.

6 Zoltán Ödön: Kölcsönszerződés. Budapest, KJK, 1972, 78.

7 Zoltán Ödön: A bank- és hitelviszonyok. In: A Polgári Törvénykönyv magyarázata (szerk. Eörsi Gyula–Gellért György. Harmadik kötet, Budapest, KJK, 1981, 2426.

8 Roy Goode: Commercial law. 3. kiadás, 2004, Penguin, 578.

9 Christian von Bar–Eric Clive (szerk.): Draft Common Frame of Reference (DCFR) Full Edition. München, Sellier, 2009, 2456.

10 Uo. 2461.

11 Zoltán: i. m. (6. jegyzet) 78.

12 Gárdos István–Nagy András: A devizahitel jogi alapkérdései. Hitelintézeti Szemle. 2013. 5. sz. 371–387., 383.

237. §-a (2) bekezdésének alkalmazásával kellene felszámolni a felek eredeti jogviszonyát.”<sup>13</sup>

Ezt az értelmezést alátámasztja és kiegészíti a Hpt. pénzkölcsönnyújtás fogalma.<sup>14</sup> E szerint ugyanis a kölcsönszerződés tárgya nem csupán a pénzösszeg folyósítása, hanem „[a] hitel és pénzkölcsön nyújtására irányuló pénzügyi szolgáltatási tevékenység a hitelképesség vizsgálatával, a hitel és kölcsönszerződések előkészítésével, a folyósított kölcsönök nyilvántartásával, figyelemmel kísérésével, ellenőrzésével, a behajtással kapcsolatos intézkedéseket is magában foglalja.” Nem képzelhető el olyan értelmezés, amely az egységes szolgáltatást megbontja oly módon, hogy a kölcsön folyósítását reverzibilis szolgáltatásnak minősíti, a Hpt. által a pénzkölcsönnyújtás fogalma alá sorolt további szolgáltatás esetén, amelyek tekintetében az eredeti állapot helyreállítása fogalmilag kizárt azok *facere* jellegénél fogva, az érvénytelenség más jogkövetkezményét használja.

Mindezek alapján véleményünk szerint alappal állítható, hogy *a kölcsönszerződés nem dolog tulajdonjogának átruházására irányuló jogviszonynak minősül, így az eredeti állapot helyreállítása a szolgáltatás eredeti irreverzibilitása okán kizárt a PK vélemény 3. pontja alapján.*

## 2. Utólagosan irreverzibilis-e a szolgáltatás kölcsönszerződés esetén?

A PK vélemény utólagos irreverzibilitás esetén sem teszi lehetővé az eredeti állapot helyreállítását (6. pont). Utólagos irreverzibilitás csak eredetileg reverzibilis szolgáltatás esetén merülhet fel, tehát ennek vizsgálatára csak akkor kerülhet sor, ha a kölcsönt – a fentiek ellenére – nem tekintenénk eredetileg irreverzibilis szolgáltatásnak. Devizakölcsön-szerződések esetén *az adós gazdasági helyzetének megváltozása* minősülhet oly körülménynek, amely utólagos irreverzibilitást eredményez.

A PK vélemény 4. pontja szerint „[c]sak az a fél követelheti eredményesen a neki visszajáró szolgáltatást, aki egyben vállalja, hogy maga is visszatéríti a számára teljesített szolgáltatást és erre képes is.” A PK vélemény alapján tehát eredeti állapot helyreállítása esetén *minden esetben vizsgálni kell az eredeti állapot helyreállítását kérő fél fizetőképességét.*

A kölcsön rendeltetése az, hogy azt az adós (ingatlan, gépjármű, fogyasztási cikk vásárlására vagy esetleg korábbi adósság törlesztésére) elköltse. Éppen ebből fakad a kölcsön az a sajátossága, hogy a folyósítás és a visszafizetés között szükségszerűen fennáll egy idő, amely alatt az adós a keletkező jövedelemből pó-

tolni tudja az elköltött összegeket. Ebből következően, kölcsönszerződés esetén tipikus, hogy a szolgáltatás irreverzibilissé válik. A kölcsönnek ezt az alapvető jellegzetességét tetőzik a mai helyzet sajátosságai. A devizahitelekkel kapcsolatos probléma alapvetően a 2008. év végén bekövetkezett gazdasági válságból fakad. Ennek következtében jelentős árfolyamromlás következett be, továbbá sokan elveszítették állásukat vagy csökkent a jövedelmük. Ebből fakadóan az adósok jelentős része – a devizahiteleket megtámadó felek szinte kivétel nélkül – *képtelenné váltak fizetési kötelezettségeik szerződés szerinti teljesítésére, esedékes törlesztőrészeikkel késedelembe vannak, reálisan szóba se jöhet az, hogy a tartozásukat egy összegben megfizessék.* Mindebből az következik, hogy kölcsön esetén – még ha el is tekintünk a szolgáltatás eredetileg irreverzibilis jellegétől – *az eredeti állapot helyreállítása általában nem lehetséges.*

A PK vélemény itt idézett rendelkezése az utólagos irreverzibilitás körébe vonja az az esetet, amikor az adós maga nem képes az eredeti állapotot helyreállítani. Ahogy a PK vélemény 6. pontja kimondja, „utólagos irreverzibilitás esetén nem az eredeti állapot pénzbeli helyreállításával, hanem a hatályossá nyilvánítás és az ehhez többnyire kapcsolódó *ex nunc* hatályú elszámolás útján rendezendő a felek jogviszonya.” A PK vélemény 4. pontjából az következik tehát, hogy *ha a fél nem igazolja a perben, hogy pernyertessége esetén képes az eredeti állapot helyreállítására, akkor a bíróság még abban az esetben sem rendelkezhetne az eredeti állapot helyreállításáról, ha a szolgáltatás egyébként reverzibilis.* Ilyen esetben hatályossá nyilvánításra kerülhet csupán sor.

## 3. Az eredeti állapot helyreállíthatatlansága

Felvethető, hogy a PK véleményben kifejtett álláspontot, amely szerint eredeti állapot helyreállítására csak dolog tulajdonjogának az átruházására irányuló szerződés esetén van lehetőség, „rugalmasabban” szükséges kezelni, mivel a *pénztartozás speciális jellege* eltérő megközelítést igényel. Ezt a megközelítést támaszthatja alá, hogy Weiss Emilia is arra mutat rá, az érvénytelenségről írt monográfiájában hogy „[s]em a fizikai lehetetlenség, sem a gazdasági célszerűtlenség nem fog pl. általában a klasszikus érvénytelenségi szankció, az eredeti állapot helyreállításának alkalmazása ellen szólni a gazdasági forgalom jelentős számát kitevő adásvételi szerződéseknel, a jelentősége szempontjából sokkal hátrább álló csereszerződéseknel és különösen az érvénytelen szerződések jelentős számát

13 Zoltán: i. m. (6. jegyzet) 377–378.

14 Régi Hpt. 2. számú melléklet I. 10.3 pont, új Hpt. 6. § (1) bek. 40. c) pont.

kitevő kölcsönszerződéseknél.”<sup>15</sup> Ez az értelmezés vélhetően azon a kézenfekvő és első ránézésre nehezen megcáfолható állításon alapul, amely szerint *a kapott pénz (pontosabban: az azzal megegyező összegű pénz) visszaadható, így az eredeti állapot helyreállíthatatlansága fel sem merülhet*. Ha az adós a kapott összeget megfizeti a hitelezőnek, míg a hitelező a kapott kamatot vissza fizeti az adósnak, azzal az eredeti állapot helyreáll. *Véleményünk szerint ez az álláspont téves*, mivel az így létrejövő eredmény valójában nem az eredeti állapotot állítja helyre. Ennek vizsgálata során abból szükséges kiindulni, hogy mit jelent az eredeti állapot helyreállítása, és ezzel összevetni, hogy kölcsön esetén a tőke és a használat idejére járó kamatok visszafizetése ezzel azonos eredményre vezet-e.

Az eredeti állapot helyreállításának koncepcionális kiindulópontja a következő: „A szerződéskötés előtt fennállott helyzet visszaállítása a kötelelem teljes felszámolását jelenti, olyan helyzetet kell tehát teremteni, mint amilyen akkor lett volna, ha a felek a szerződést meg sem kötik.” [3/2010. (XII. 6.) PK vélemény 2. pont.] Az eredeti állapot helyreállítása megvalósításának lényege a felek által nyújtott szolgáltatások természetben történő kölcsönös visszatérítése (PK vélemény 3. pont). Az eredeti állapot helyreállítása esetén is érvényesül az a követelmény, hogy „[a]z érvénytelenség jogkövetkezményei levonásánál a bíróságnak gondoskodnia kell az eredetileg egyenértékű szolgáltatások értékegyensúlyának a fenntartásáról, meg kell akadályoznia bármelyik fél jogalap nélküli gazdagodását”. (PK vélemény 8. pont.) „Ebből következően az eredeti állapot helyreállítása nem azt jelenti, hogy a teljesített szolgáltatások „egy az egyben” kerülnek visszatérítésre, hanem azt, hogy az eredeti állapot helyreállítása során érvényesülnie kell annak az elvnek, hogy az eredetileg fennállt értékegyensúly fennmaradjon”. (PK vélemény 8. pont.)

A fenti elvek alapján adásvétel esetén az eredeti állapot helyreállítása az eladott dolog visszaadását és a vételár visszafizetését jelenti. A kölcsön esetében ennek látszólag az felelné meg, hogy az adós visszafizeti a kölcsönt, a hitelező pedig visszafizeti a kapott kamatot. Ez azonban nem megfelelő megoldás.

Amint erre a fentiekben rámutattunk, az adós a kölcsönösszeget, bár tulajdonátruházás történt, nem végleges jelleggel, hanem időlegesen kapta meg, azt a szerződés érvényessége esetén is vissza kellene fizetnie. *A kölcsönösszeg visszafizetése tehát nem az eredeti állapot helyreállításának sajátos következménye, hanem az adóst a kölcsönszerződés alapján terhelő alapvető kötelezettség*. Míg tehát a fenti példában szereplő adásvétel esetén az eladott dolog visszaadása a felek szerződéséhez képest változást eredményez, hiszen a szerződés az eladott dolog tulajdonjogának végleges átruházásá-

ra irányult, azaz a vevőt nem terhelte a szerződés alapján a dolog tulajdonjogának a visszaruházása, addig *a kölcsönösszeg visszafizetése lényegében a szerződésben meghatározott céllal azonos eredményre vezet*. Ugyanez a helyzet például bérleti szerződés esetén is, ahol az eredeti állapot helyreállítása a szolgáltatás eredeti irreverzibilitása következtében fel sem merül. A bérleti szerződés érvénytelensége esetén a bíróság nem rendelkezik a bérelt dolog visszaadásáról, pláne nem az eredeti állapot helyreállítása körében.

A bérlo a bérelt dolgot nem azért köteles visszaadni, mert az eredeti állapotot kéne helyreállítani, hanem azért, mert megszűnt a használat jogcíme, azaz a bérlet dolgot érvényes jogcím nélkül tartaná magánál. A kölcsönösszeg visszafizetése, illetve a bérlet dolgot visszaadása nem a szerződéskötés idejére visszamenőleg, hanem csupán a jövőre nézve számolja fel a felek közötti jogviszonyt.

A kölcsön kapott pénz visszafizetésének kötelezettsége önmagában jelzi, hogy a kölcsönszerződés alapján nyújtott szolgáltatásnak *nem a tulajdonátruházás a lényege, hanem az, ami a kölcsönből a törlesztés után is megmarad: az adós meghatározott ideig használhatta az adott összeget*. Az pedig, hogy az adós a kölcsönkapott összeget használhatta, minden más használati kötelelemhez hasonlóan, a szolgáltatást eredetileg irreverzibilissé teszi.

Az eredeti állapot helyreállításának problémáját jól jelzi az adós által fizetett kamat rendezésének a kérdése. Adásvétel esetén a vevő köteles visszaadni a megszerzett dolgot, az eladó pedig köteles visszafizetni a dolog vételárát. Kölcsön esetén e megoldással látszólag azonos eredményre vezet, ha a hitelezőt a bíróság kötelezi az adós által már megfizetett kamat visszafizetésére, hiszen ez vezet arra az eredményre, amely a szerződés megkötését megelőzően fennállt, amely szerint a kölcsönösszeg a hitelezőé, míg a kamatok az adósé.

Az analógia azonban nem megfelelő. *A kamat nem a tulajdonátruházás ellenértéke (nem vételár), hanem a használatért (mégpedig a használattal időarányosan) fizetendő díj*. Ezt jól kifejezi, hogy a kamatot a jogirodalom egységesen az idegen pénz használatának az ellenértékének tekinti (amely világosan kifejezi, hogy a kölcsönt idegen pénz használatának és nem idegen pénz tulajdonjoga megszerzésének tekinti a jogi „köznyelv” is). A kölcsön visszafizetésének tehát nem párja a kamat visszafizetése. *A kamat a meg nem történtté nem tehető használat díja, amely akkor is megilleti a hitelezőt, ha a tőke visszafizetésre került*. A kamat visszafizetése azt eredményezné, hogy az adós ingyenesen használta a kölcsönösszeget. Ez következik a PK véleményből is, amely szerint „[a] másik fél szolgáltatását egyoldalúan használó fél (...) kamat illetve használati

15 Weiss Emilia: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1969, 417.

díj megfizetésére köteles.” (PK vélemény 10. pont.) A hitelező tehát az eredeti állapot helyreállítása körében nem lenne kötelezhető a kamat visszafizetésére, hiszen az a használatba adott pénz ellenértéke. Ebből viszont az a PK vélemény logikájával össze nem egyeztethető helyzet következne, hogy kölcsönszerződés esetén az eredeti állapot helyreállítására oly módon kerülne sor, hogy az adós visszaadja a kapott összeget, míg a hitelező semmilyen szolgáltatás visszatérítésére nem lenne köteles. (A kamattal kapcsolatos további problémákat az alábbiakban vizsgáljuk.)

Mindebből tehát az következik, hogy *kölcsönszerződés esetén eredeti állapot helyreállításának nincs helye*, mivel a kölcsönszerződésből fakadó szolgáltatás jellegéből adódóan irreverzibilis, így az eredeti állapot helyreállítása esetén nem lehetne a PK véleményben kifejtett elvek szerint rendelkezni a visszatérítendő szolgáltatásokról. Az alábbiakban ezért azt vizsgáljuk, hogy a kölcsönszerződés hatályossá nyilvánítása esetén melyik felet milyen kötelezettség terhelne.

#### 4. A kölcsönszerződés hatályossá nyilvánítása

##### 4.1 A hatályossá nyilvánítás általában

„Ha a szerződéskötés előtt fennállt helyzet visszaállítása – akár eredeti, akár utólagos irreverzibilitás folytán – nem lehetséges vagy nem célszerű és a szerződés érvényessé sem nyilvánítható, a bíróság a szerződést a határozathozatalig terjedő időre hatályossá nyilvánítja és rendelkezik az esetleg ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás ellenértékének pénzbeli megtérítéséről.” (PK vélemény 6. pont.)

A szerződés ítélethozatalig való hatályossá nyilvánítása azt jelenti, hogy *a bíróság elfogadja a szerződés alapján eddig történt teljesítéseket, és a jövőre nézve rendezi a jogviszonyt*. A szerződés hatályossá nyilvánítása esetén a bíróság az ítélethozattal cezúrát alkalmaz: ami a szerződés teljesítése címén addig történt, azt nem érinti; ugyanakkor, mivel a szerződés a jövőre nézve érvénytelen, az alapján a jövőben sem szolgáltatás, sem ellenszolgáltatás nem követelhető, a már teljesített, de ellenszolgáltatás nélkül álló szolgáltatás ellenértékét pedig meg kell téríteni. Az ellenértéknek egyenértékűnek kell lennie, különben valamelyik fél vagyoni előnyhöz jutna.

Ahogy a Kúria a BH2013. 241. számú ügyben rámutatott: a Ptk. 237. § (2) bekezdés szerinti hatályossá nyilvánítás körében az eljáró bíróságoknak főszabályként *nem a szolgáltatások értékegyensúlyát kell vizsgálniuk, hanem csak azt, hogy van-e olyan szolgáltatás, amelynek ellenszolgáltatása nem történt meg*. A szolgáltatások értékegyensúlyának az érvénytelenség körében történő vizsgálatára csak akkor kerülhet sor, ha a szerződés uzsorás szerződés, vagy ha a szerződés érvénytelensége a szolgáltatások feltűnő értékaránytalanságára alapított megtámadás következtében kerül megállapításra.

##### 4.2 Hatályossá nyilvánítás kölcsönszerződések esetén

Kölcsönszerződés esetében a hatályossá nyilvánítás következtében a felek addigi teljesítései nem válnak jogalap nélkülivé, ezért azt egyik fél sem köteles visszaadni. Az adós tehát jogosult volt a kölcsönt használni, a hitelező pedig jogosult a megkapott kamatra és a hiteldíjra. A jövőre nézve azonban az adós a kölcsönt nem használhatja, azt köteles visszafizetni (a nála lévő kölcsönösszeg visszafizetés hiányában jogalap nélküli gazdagodást eredményezne), a hitelező pedig további kamatra nem jogosult. *Hatályossá nyilvánítás esetén tehát a bíróságnak meg kell határoznia, hogy az adósnak mennyi tőketartozása áll fenn, és konstitutív hatályú ítéletével ennek megfizetését kell elrendelnie*.

A bíróság ítélete az ítélethozatal időpontjáig teljesített szolgáltatásokba nem nyúlhat bele, kivéve, ha a felek által teljesített szolgáltatások nem voltak egyenértékűek, akár azért, mert a hitelező többet szedett be, mint amennyi megilletné, akár pedig azért, mert az adós hátralékban van kamatfizetéssel. Ebben az esetben a hatályossá nyilvánítás időpontjáig esedékessé vált kötelezettségek teljesítésére kell kötelezni a hátralékban lévő felet a hatályossá nyilvánított szerződés feltételeinek megfelelően. Az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogy hatályossá nyilvánítás esetén a bíróság a tartozást milyen pénznemben határozza meg, illetve, hogy hogyan szükséges kezelni az annuitásos kamatszámítást a fennálló tőketartozás meghatározása során.

##### 4.3 A hatályossá nyilvánítás és a profit

A bírói gyakorlatban felmerült az a kérdés, hogy hatályossá nyilvánítás esetén hogyan szükséges kezelni a profitot, azaz, hogy a szerződésnek az ítélethozatal időpontjáig történő kikényszerítése azt is jelenti-e, hogy erre az időtartamra a fél a szerződésben biztosított profitra is jogosult. A felvetés jogosnak látszik, hiszen aggályosnak tűnhet érvénytelen szerződés esetén profithoz juttatni a felet.

A BDT2009. 2020. számú ítélet „címe” kiemeli, hogy „A szerződés hatályossá nyilvánítása nem azonos az érvényessé nyilvánítással. A szerződés hatályossá nyilvánítása esetében a szolgáltatást nyújtó fél a természetben vissza nem adható szolgáltatásért olyan mértékű ellenszolgáltatásra tarthat igényt, amely a szolgáltatás tényleges értékére és a szolgáltatás nyújtásával kapcsolatban indokoltan felmerült költségekre korlátozódik, s amely hasznot nem tartalmaz.” Az indokolás rámutat: „A Ptk. 237. § (2) bekezdése szerinti elszámolás alapján a szolgáltatást nyújtó fél a természetben vissza nem adható szolgáltatásért olyan mértékű ellenszolgáltatásra tarthat igényt, amely a szolgáltatás tényleges értékére és a szolgáltatás nyújtásával kapcsolatban indokoltan felmerült költségekre korlátozódik, hasznot az érvénytelen szerződés alapján sem a szolgáltatást nyújtó (vállalkozó), sem szolgáltatást elfogadó (megrendelő) nem rea-

lizálhat.” A BDT-ben kifejtett álláspont véleményem szerint téves, és az nincs is összhangban a bíróságok többségének álláspontjával.

A Legfelsőbb Bíróság egy eseti döntésében színlelt szerződés alapján vizsgálta a felek elszámolásának kérdését. Bár a bíróság a keresetet végül elutasította, mivel az elszámoláshoz szükséges adatokat a felperes nem bizonyította, de az ítélet indokolásából az tűnik ki, hogy az *elszámolásra a felek megállapodása alapján került volna sor*: „Az eredeti állapot helyreállítására, illetve az érvénytelen szerződés érvényessé nyilvánítására a perbeli esetben nem kerülhetett sor. Ezért a ténylegesen létrejött polgári jogi megállapodást a határozathozatalig terjedő időre hatályossá kellett nyilvánítani, és a perben a felek között el kellett számolni. Azt azonban, hogy a leplezett szerződésben milyen összegű díjazásban állapodtak meg, a felperes a perben nem tudta bizonyítani. Ennek igazolására ugyanis a színlelt munkaszerződés önmagában nem alkalmas, további megfelelő bizonyíték pedig e körben nem keletkezett. Nem igazolta a felperes az általa nyújtott szolgáltatás tényleges értékét sem, az e vonatkozásban szükséges szakértői bizonyítást ugyanis felhívás ellenére sem indítványozta. Ezért a keresetet el kellett utasítani.” (LB-H-PJ-2010-63. bírósági határozat)

A már hivatkozott BH2013. 241. számon közzétett ítéletben a Kúria a bérleti szerződés érvénytelenségének a jogkövetkezményét oly módon vonta le, hogy a szerződést hatályossá nyilvánította, de – mivel az érvénytelenség oka nem a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás arányában rejtett – az érvénytelen szerződésben megállapított bérleti díj mértékét nem változtatta meg, azaz a bíróság ítéletében a szerződésben rögzített profitot is megfizetni rendelte. A BDT2014. 3111. számú ügyben a bíróság az elszámolás körében vizsgálta, hogy az ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás tekintetében a felek milyen áron kötelesek elszámolni: az elszámolásra az érvénytelen szerződésben rögzített áron került sor. „Az érvénytelenség lehetséges jogkövetkezményei közül a szerződés határozathozatalig terjedő időre történő hatályossá nyilvánítását választotta, és rendelkezett az ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás ellenértékének pénzbeli megtérítéséről, ennek megfelelően az elszállított 1314,3 tonna búza szerződés szerinti vételárának megfizetésére kötelezte az I. r. alperest.”

Kétségtelen, hogy a fent kifejtett álláspont ahhoz vezet, hogy a szolgáltatást nyújtó fél nem csak a költségeinek megtérítésére lesz jogosult, hanem az *érvénytelen szerződés alapján profitra is szert tesz*. Ha azonban a bíróság beavatkozna a szerződésbe és az elszámolás során profittal csökkentett ellenszolgáltatás megfizetésére kötelezné a felet, akkor a *szolgáltatást igénybeve-*

*vő fél gazdagodna*. Egy bérlet szerződés példáján: ha a bérleti díj a piacon jellemzően 20% profitot tartalmaz, és ha a fél, aki ténylegesen használta a bérleményt, nem lenne köteles a profit megfizetésére, akkor a profit mértékével gazdagodna, hiszen olyan áron jutna a szolgáltatáshoz, amelyen az adott szolgáltatás a piacon nem érhető el. Indokolt ezért, hogy az ítélet hatályossá nyilvánítást esetén a szerződést valóban annak tartalma szerint kényszerítse ki.

## II.

### A tartozás pénzneme

#### 1. Bevezetés

A PJE határozat 1. pontja kimondta, hogy a deviza alapú kölcsönszerződések devizaszerződések. „A felek a hitelezőnek és az adósnak a kölcsönszerződésből fakadó pénztartozását egyaránt devizában határozták meg (kirovó pénznem), és azt mindkét fél forintban volt köteles teljesíteni (lerovó pénznem).” Ahhoz, hogy a hatályossá nyilvánítás során alkalmazandó elszámolás részletei tekintetében a bíróság helyes döntést hozzon, a kirovó és a lerovó pénznem fogalmának és jelentőségének részletesebb vizsgálata szükséges.

#### 2. A pénztartozás fogalma

Noha a pénztartozás a polgári jogviszonyok egyik legalapvetőbb fogalma, annak definícióját a Ptk. nem rögzíti. A jogirodalom egységes álláspontja szerint definíció hiányában pénznek azt a jószágot tekinthetjük, amely a pénz közgazdasági funkcióját betölti. „Amikor azonban nem valamely különleges jogszabály értelmezéséről van szó, hanem általában pénzről, pénztartozásokról, pénz alatt kétségtelenül azokat a jószágokat (pénz nemeket) értjük, amelyek valamely adott helyen és időben a pénz gazdasági és jogi természetű szerepeit betöltik.”<sup>16</sup>

A pénz ezen definíciójából következik, hogy pénztartozás alatt a Ptk. kizárólag a pénz fenti definíciójának megfelelő tartozásokat érti. Nem minősül ezért pénztartozásnak a pénzegyedtartozás, amely esetén a fél egy meghatározott pénzdarab átadására vállal kötelezettséget, és ugyancsak nem tartozik ide a pénznemtartozás, amikor a fél meghatározott pénznem (pl. kizárólag EUR) fizetésére vállal kötelezettséget. A pénztartozás fogalma a Ptk. 231. §-ából vezethető le. E § szerint a pénztartozást – ellenkező kikötés hiányában – a teljesítés helyén érvényben levő pénznemben kell megfizetni. Más pénznemben vagy aranyban megha-

16 Bátor Viktor: Pénztartozás. Kamat. In: Magyar magánjog (szerk. Szladits Károly). III. kötet, Budapest, Grill, 1941, 226.

tározott tartozást a fizetés helyén és idején érvényben levő árfolyam alapulvételével kell átszámítani. Lényegében ezzel azonos szabályt tartalmazott a kereskedelmi törvény is. A Kt. 326. §-a ugyanis rögzítette, hogy „Ha a szerződés számolási értékéről vagy oly pénznemről szól, mely a teljesítés helyén forgalomban nincsen, a fizetés a teljesítés helyén a lejárat napján jegyzett árfolyam szerint, országos pénznemben történik.”

E definíciókból következően *pénztartozás esetén a felek a tartozást nem közvetlenül, hanem szükségszerűen, minden esetben értékegyenlet útján határozzák meg.* Ahogy többek között Grosschmid, Bátor és Meznerics rámutat: az adós pénztartozás esetén arra vállal kötelezettséget, hogy *az esedékességgel annyit fog fizetni (leróni), amennyi megegyezik a szerződésben kirótt pénztartozással.* A kirovó és a lerovó pénznem különbözősége tehát minden pénztartozás esetén releváns. A Magyarországon forintban kirótt és a szerződéskötés időpontja szerint Magyarországon teljesítendő tartozás esetén is tekintettel kell lenni arra, hogy a lerovó pénznem a Ptk. 231. §-a alapján csak a teljesítés időpontjában határozható meg. E két fogalom eltéréseiből következik ugyanis, hogy a magyar törvényes fizetőeszköz változása és a teljesítési hely megváltozása automatikusan, szerződésmódosítás nélkül meghatározza, hogy az adós miben lesz köteles leróni a tartozását. Ha Magyarország törvényes fizetőeszköze az euró lesz, akkor minden korábban kirótt tartozás – a felek eltérő megállapodásának hiányában – euróban lesz lerovandó. Ha pedig a teljesítési hely a szerződéskötést követően megváltozik (Ptk. 279. §), ez az új teljesítési hely fogja meghatározni a lerovás pénznemét. Minderre tekintettel szükséges vizsgálni a kirovó és a lerovó pénznem fogalmát.

### 3. Kirovó pénznem; a szabad számolás elve

A háború előtti és a háborút követő magánjogi irodalom evidenciaként kezelte a kirovó és a lerovó pénznem különbségét, és még a devizakorlátozások időszakában is elismerte többnyire a magyar jog a felek azon jogát, hogy a tartozást bármilyen pénznemben kiróhatják (*ún. szabad számolás vagy szabad kirovás elve*).

Grosschmid Béni a Kirovó összeg címen belül Alaptétel alcímen rögzíti a szabad számolás elvét. „Kiróható a tartozás akármiféle pénznemben, mely erre egyáltalán alkalmas. Bel-, külföldiben; tetszéssze-

rű fajositással.”<sup>17</sup> Már Grosschmidnál megjelenik az a megfogalmazás, hogy a kirovó pénznem jelenti a tartozás gerincét: „egyéb kínálkozó elnevezések (e helyett: kirovó összeg): számolási, gerinc-, alap-) összeg stb.”<sup>18</sup>

Grosschmid találó analógiával mutatja be a kirovó és a lerovó pénznem különbségét. A két pénznem eltérése azzal azonos, mintha a szerződés azt tartalmazná, hogy „Szolgáltasson Ön 10 mázsa búzát gabonában. Értve: annyi gabonát (akármiféle, búzát, rozsot, kétszerest stb.), amennyi mindenkor érték szerint = 10 mázsa búza. (...) A 10 mázsa búza (...) ez a kirovó összeg.”<sup>19</sup>

Grosschmid vizsgálja azt a kérdést is, hogy *a bíróság milyen pénznemben marasztalhat:* „Mely pénznemben szőljön a marasztalás? A kirovóban. Végrehajtás elrendelése, foganatosítása szintén.”<sup>20</sup> „Hogy tehát szó sincs arról, hogy az idegen pénznemű tartozás akár a lejáratával, akár a késedelem következtében az itthoni pénznemben (valuta fori) volna átcsonstosítandó.”<sup>21</sup>

Grosschmidhoz hasonlóan Szladits is a fentiek szerint tett különbséget kirovó és lerovó pénznem között. „A szűkebb értelemben vett pénztartozásban eszerint fogalmi különbség áll elő a pénztartozás kitűzésének módja: kirovása és teljesítésének módja: lerovása között. *Fogalmilag minden pénztartozásban különbséget kell tenni kirovó és lerovó pénznem között: amaz a kötelmi szolgáltatás mértékét, emez a tényleges fizetés eszközét határozza meg.*”<sup>22</sup>

Ugyanezen megközelítést követte Bátor Viktor, aki szerint a tartozás tartalmát érdemben a kirovó összeg, „a pénztartozás gerince” határozza meg; ettől függ, hogy a lerovó pénznemből mennyit kell adni a tartozás teljesítéséhez, azaz a tartozás tartalmát a kirovó és nem a lerovó pénznem határozza meg. Az adós (ebben az összefüggésben ideértve a kölcsön folyósítására köteles hitelezőt is) mindig a kirótt tartozást teljesíti, bármi is legyen a ténylegesen szolgáltatott lerovó pénznem. Bátor evidenciaként mutat rá, hogy „*Bármiben történt a lerovás, ezzel a hitelező nem azt a pénzösszeget adta kölcsön, amelyben a lerovás történt, hanem azt a pénzösszeget, amelynek lerovása céljából a fizetést teljesítette.*”<sup>23</sup>

Meznerics Iván 1944-ben megjelent monográfiája a következő főbb megállapításokat tartalmazza. „A pénztartozások kirovása bármely jószágban történhetik. (Szabad számolás).”<sup>24</sup> „Hazai jogrendszerünk és általában az európai jogrendszerek elismerik a pénztartozások kirovásának azt az alapvető tételét,

17 Grosschmid Béni: Fejezetek kötelmi jogunk köréből. II/1., Budapest, Grill, 1932, 237.

18 Grosschmid Béni: i. m. (17. jegyzet) 237., ugyanígy Bátor: i. m. (16. jegyzet) 269.

19 Grosschmid: i. m. (17. jegyzet) 238.

20 Grosschmid: i. m. (17. jegyzet) 501.

21 Grosschmid: i. m. (17. jegyzet) 519.

22 Szladits Károly: A magyar magánjog vázlata. II. rész, Budapest, Grill, 1933, 49.

23 Bátor: i. m. (16. jegyzet) 177.

24 Meznerics Iván: A pénztartozások joga és a devizajog. Budapest, Tébe, 1944, 35.



hogy a kirovás akármilyen jószágneemben történhetik. (Szabad számolás rendszer.)” (36.) Sőt, a háború miatt bekövetkezett korlátozásokra tekintettel a szerző kifejezetten hangsúlyozza, hogy „az ügyletkötő felek tehát a devizakorlátozások idején is szabadon választhatják meg a kirovó jószágnevet.”<sup>25</sup>

Meznerics vizsgálja, hogy belföldi és külföldi között, valamint belföldi és belföldi között létrejött jogviszonyban is helye van-e a tartozásnak a teljesítés helyének törvényes pénznemétől eltérő pénznemben való kirovására. Meznerics mindkét esetben igenlő választ ad. „A tartozás kirovó pénznemének a megállapításánál (...) a devizajogi szabályok nem korlátozzák a felek ügyleti szabadságát. A pénzbeli szolgáltatás mértékét tehát a felek a devizakorlátozások idején is bármely jószágneemben, külföldi pénznemben is meghatározhatják.”<sup>26</sup> Meznerics ennek alátámasztására idézi a Kúria ítéletét, amelyben kimondta, hogy „Az idegen pénznemben vagy számolási egységben való kötelemvállalást ugyanis jogszabály nem tiltja és az, ha célzata vagy előidézett hatása szerint nem irányul a gazdasági élet rendes menetének megbontására, veszélyeztetésére, az állami élet rendjét nem sérti.” (P VII. 586/1935.)

A marasztalás pénznemével kapcsolatban Meznerics osztja Grosschmid fent idézett álláspontját: „Az idegen pénzben kirótt tartozás hazai pénzre való konvertálásának a bírói ítéletben tehát elvileg nincs helye.”<sup>27</sup>

A fentiekből következik a PJE határozat 1. pontjában kifejtett állítás helyessége, nevezetesen, hogy *polgári jogilag nem különböztethető meg a deviza alapú hitel (amikor tehát forintban történik a fizetés) és a devizahitel (amikor a fizetésre is devizában kerül sor)*. Ennek oka, hogy a feleket megilleti a szabad számolás joga, azaz a kirovó pénznemet – jogszabályi tilalom hiányában – bármilyen pénznemben meghatározhatják. Ez a lehetőség nem a devizakölcsönök körében merült elsőként fel, például az irodabérleti piacon szinte nem létezik olyan szerződés, amelyben a bérleti díj nem euróban (azt megelőzően pedig jellemzően német márkában) van kiróva. Ezen jogviszonyok kapcsán soha senki nem állította, hogy a szabad számolás elve csak akkor illetné meg a feleket, ha legalább valamelyik fél tevékenysége kapcsolódik az adott devizához (például euróban kirótt bérleti díj esetén a bérlőnek keletkezik euróban bevétele, vagy a bérbeadónak keletkezne euróban fizetési kötelezettsége). Továbbá, amint arra fent rámutattunk, a Ptk. 231. § (1) bekezdése szerint az idegen pénznemben kirótt, Magyarországon teljesítendő pénztartozások esetén éppen az a főszabály, hogy a tartozásokat annak ellenére forintban kell leró-

ni, hogy a kirovásra milyen formában került sor. Ahogy azt a fenti idézetek alátámasztják, a pénztartozás tartalmát a kirovó összeg határozza meg, a lerovó pénznem csak a teljesítés szempontjából bír jelentőséggel. Mindebből tehát az a PJE határozatban is tömören megjelenített következtetés fakad, hogy a deviza alapú hitel ezért devizartozást foglal magában, azaz polgári jogi szempontból devizahitelnek minősül. A deviza alapú hitel megnevezésnek tehát csak az effektivitási kikötéssel ellátott devizahiteltől (amit a köznyelv igazi devizahitelnek nevez) való megkülönböztetésként van jelentősége.

#### 4. Lerovó pénznem

A szakirodalom a pénztartozás teljesítését lerovásnak, azt a pénznemet pedig, amelyben a pénztartozást teljesíteni kell, lerovó pénznemnek is nevezi. A lerovó pénznem szabályát a Ptk. 231. § (1)–(2) bekezdése világosan rögzíti: *a pénztartozást – a fizetés helyén és idején érvényben levő árfolyam alapulvételével átszámítva – a teljesítés helyén érvényben levő pénznemben kell megfizetni*. A szabály – lényegét tekintve – változatlan formában érvényesül a magyar magánjogban. Grosschmid meghatározása szerint: „Fizetendő a tartozás, eltérő kikötés (intézkedés) esetén kívül (...), azon pénznemben, mely törvényes fizető eszköz (s közönségesen egyszersmind valuta), még pedig ott s akkor, hol s amidőn a fizetés történik.”<sup>28</sup> Grosschmid egyértelműen állást foglal a mellett, hogy ezen összegnek csupán a teljesítés tekintetében és nem a tartozás vonatkozásában van relevanciája, ezért is nevezi a lerovó pénznemet „leolvasandó, leszám lálandó, szolgáltatandó” összegnek.<sup>29</sup> „A kirovó összeget úgy vesszük, mint amely maga a bevégzett substantia, nem csupán mértéke valamely más substancianak.”<sup>30</sup>

A felek a diszpozitivitás elvéből fakadóan a lerovó pénznem meghatározásában is szabadok. Effektivitási kikötésnek nevezzük azt a szerződéses rendelkezést, amely szerint a pénztartozást a teljesítési hely törvényes fizetőeszközétől eltérő pénznemben, rendszerint a kirovó pénznemben kell teljesíteni. A lerovó pénznem meghatározza, hogy milyen fizetőeszközzel lehet teljesíteni az adott tartozást (nem meghatározó azonban a pénztartozás minősítése szempontjából). A lerovó pénznemben való fizetés a kirovó pénznemben meghatározott tartozást teljesíti.

Mindezt egy példán szemléltetve: Egy 1000 Euró összegű tartozást itthon (1 EUR = 300 HUF árfolyam ese-

25 Meznerics: i. m. (24. jegyzet) 37.

26 Meznerics: i. m. (24. jegyzet) 43.

27 Meznerics: i. m. (24. jegyzet) 38.

28 Grosschmid: i. m. (17. jegyzet) 384.

29 Grosschmid: i. m. (17. jegyzet) 384.

30 Grosschmid: i. m. (17. jegyzet) 385.

tén) 300 000 forint lerovásával lehet teljesíteni. Kölcsönszerződés esetén a 300 000 forint megfizetésével az 1000 Euró összegű folyósítási vagy törlesztési kötelezettség teljesítése történik meg. 300 000 forint folyósításával tehát a hitelező 1000 Euró kölcsönt nyújt, és ezzel az adósnak 1000 Euró összegű törlesztési kötelezettsége keletkezik, amelyet előreláthatólag majd forintban kell teljesítenie. Ha azonban a körülmények változnak (pl. Magyarország csatlakozik az euró-övezethez, vagy a hitelező a követelést engedményezi egy ausztriai személynek és ezért a tartozást Ausztriában kell teljesíteni, vagy az adós Kanadába költözik, és ott vezetnek elene végrehajtást), akkor a lerovó pénznem változhat, anélkül, hogy ez a tartozás összegét érintené.

#### 5. Összegzés: a tartozás pénzneme és a marasztalás pénzneme

A fent kifejtettekből az következik, hogy az adós tartozása a kirovó pénznemben áll fenn, az pedig, hogy a kiírt tartozást milyen pénznemben kell leróni, a szerződés rendelkezésétől függ. A szerződés eltérő rendelkezésének hiányában a tartozást a teljesítés helyén és idején érvényben lévő pénznemben kell megfizetni (Ptk. 231. §).

Devizahitel esetén tehát az adós tartozása devizában (jellemzően svájci frankban vagy euróban, kivételesen japán yenben) áll fenn. Ahogy azt a fenti idézetek alátámasztják, az adós nemteljesítése vagy a szerződés érvénytelensége esetén a bíróság a kirovó pénznemben marasztalja az adóst. Ez az álláspont mindenben összhangban van a Kúria Polgári Kollégiuma vezetőjének 2012. október 29-ei körlevelével, amely az idegen pénznemben meghatározott követelés végrehajtásának elrendelése tárgyában úgy foglalt állást, hogy „Ha tehát a kirovó pénznem Euro, és a lerovó pénznem forint, akkor a helyes megfogalmazás az lenne, hogy „500 000 Eurónak a kifizetéskor megfelelő értékű forint” vagy „500 000 Euro kifizetéskori forintegyenértéke”; ha azonban a kirovó pénznem forint, és a lerovó pénznem Euró, akkor a helyes megfogalmazás „15 000 000 forintnak a kifizetéskor megfelelő értékű Euro”, illetve „15 000 000 forint kifizetéskori Euró-egyenértéke”. A körlevél ennek kapcsán helytállóan mutatott rá, hogy ha a végrehajtható okirat nem a kirovó pénznemben rögzítené a fennálló tartozást, azzal a felek megállapodásába avatkozna be, és a végrehajtható okirat kiállítására és a végrehajtás közötti idő árfolyamváltozásából fakadó kockázatot a szerződéstől eltérően telepítené.<sup>31</sup>

Mindebből az következik, hogy a bíróság a tőketartozást a kirovó pénznemben köteles meghatározni, és a tartozást az adós – a szerződés eltérő megállapodása hiányában – a Ptk. 231. §-a alapján forintban köteles teljesíteni.

### III.

#### Hatályossá nyilvánítás annuitásos kamatszámítás esetén

Az érvénytelenség jogkövetkezményének rendezése során tekintettel kell lenni arra, hogy a kölcsönszerződések két alapvető kamatszámítási módszert alkalmaznak. A Ptk. kamatszabálya azon alapul, hogy a kamat az idegen pénz használatának ellenértéke. E szabályból következően *a futamidő alatt fizetett kamat folyamatosan csökken, mivel a fennálló tőketartozás is csökken.*

A kölcsönszerződésekben azonban a törlesztőrészlet jellemzően úgy van megállapítva, hogy *a törlesztés összege minden hónapban azonos (annuitásos kamatszámítás).* A törlesztőrészleten belül a kamat aránya folyamatosan csökken és párhuzamosan nő a tőketartalom aránya. Az annuitásos kamatszámítás esetén a futamidő elején az adós túlnyomó részt kamatot fizet.

A kétféle kamatszámítási módszer között lényeges, az érvénytelenség jogkövetkezményei kapcsán releváns különbség, hogy *az annuitásos kamatszámítás csak akkor tükrözi a felek megállapodását, ha a szerződés az eredetileg rögzített feltételeknek (futamidő, törlesztőrészletek száma, esedékesség) megfelelő törlesztéssel szűnik meg,* hiszen ebben az esetben összességében az adós valóban a tőke után járó kamatot fizeti meg. Ha azonban törlesztésre nem a szerződés szerint kerül sor, például mert a bíróság az érvénytelenségre tekintettel a szerződést hatályossá nyilvánítja, és rendelkezik a fennálló tőketartozás egy összegben való megfizetéséről, akkor az adós túlfizetésben lesz, mivel olyan tőke után is fizetett kamatot, amelyet a bíróság ítélete következtében nem használt. Ez abból következik, hogy az egyenlő törlesztőrészletek csak oly módon érhetőek el, ha a futamidő kezdetén a törlesztés kamatrésze jelentősen meghaladja a tőketörlesztést.

Ha tehát a bíróság az érvénytelenség jogkövetkezményeként a szerződést hatályossá nyilvánítja, akkor annuitásos kamatszámítás esetén *a fennálló tőketartozást oly módon kell meghatározni, hogy figyelembe veszi azt is, hogy az adós a kamatok tekintetében mekkora túlfizetésben van.*

### IV.

#### Összegzés

A fentiek alapján álláspontunk szerint *a kölcsönszerződés nem dolog tulajdonjogának átruházására, hanem idegen pénz használatára irányuló jogviszonynak minősül, így az eredeti állapot helyreállítása a szolgáltatás eredeti ir-*

31 <http://www.lb.hu/sajto/ei-az> (2014. 08. 08.).

*reverzibilitása okán kizárt a PK vélemény 3. pontja alapján. A 2008-as gazdasági válság következtében a perek túlnyomó részében ettől eltekintve is az eredeti állapot helyreállíthatatlanságát kellene megállapítani utólagos irreverzibilitás miatt, mivel az eredeti állapot helyreállítását kérő fél a kapott kölcsön visszafizetésére nem lenne képes.*

Az eredeti állapot helyreállíthatatlansága következtében – ha az érvénytelenség oka nem küszöbölhető ki – *a szerződést az ítélethozatalig hatályossá kell nyilvánítani.* Ilyen esetekben a bíróság az ítéletében állapítja meg a kirovó pénznem alapulvételével az adós fennálló tőketartozását, és ennek megfizetésére kötelezi a bíróság az adóst.